

Божица Младеновић
Историјски институт САНУ
Београд

ИЗВЕШТАЈИ КОСТЕ ПЕЋАНЦА О ПЉАЧКАЊУ МАНАСТИРА ВИСОКИ ДЕЧАНИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

За време аустроугарске окупације Србије (1915–1918) органи власти Војно-генералног гувернмана су поред одузимања материјалних, пљачкали и многа културна добра. Још у току ратних операција у новембру 1915. године Јирген фон Вилкен, немачки поручник, однео је *Призренски рукопис Законика цара Душана*. Овај драгоцен извор српског средњовековног права пронађен је тек 1933. године у Немачкој и две године касније враћен у Београд. За време војне управе страдале су ризнице манастира Високи Дечани, задужбине Стефана Дечанског и његовог сина Душана, Раванице и Манасије, чији су ктитори били кнез Лазар и његов син деспот Стефан Лазаревић. Подаци о пљачкању Високих Дечана саопштени су у два извештаја које је Коста Пећанац, четнички војвода, непосредно по уласку у манастир, упутио српској Врховној команди и министру иностраних послова. Пећанац је био емотивно везан за манастир, јер је рођен у селу Дечанима. Ту су му погинули отац и мајка када је Кости било четири године, бранећи ову светињу од Арбанаса.

Војвода Коста Пећанац авионом је спуштен у Топлицу 28. септембра 1916. године ради формирања у позадини непријатеља тајне четничке организације, која би по пробоју Солунског фронта напала непријатеља с леђа и олакшала наступање српској и савезничкој војсци. На подручју деловања Косте Пећанца избио је Топлички устанак. По угушивању устанка Пећанац се повукао у планине, а у лето, јесен и зиму 1917/1918. године скривао се са групом одабраних четника по планинама Топличког округа, очекујући вести о пробоју Солунског фронта. После пробоја фронта,

он је са одредом учествовао у борбама за ослобађање Косова и Метохије. Пећанцу се 12. октобра предао аустроугарски гарнизон у Пећи. Ту се војвода разболео, а одредом је командовао професор Јован Радовић, који је заједно са Мишићком Влаховићем кренуо у Црну Гору¹

Српска Врховна команда је 19. октобра добила прве податке од Француза да су чете Косте Пећанца ушле пре више дана у Пећ и потом наставиле да дејствују у Санцаку. Чете су, по непровереним подацима, ушле дубоко у Црну Гору.² Истога дана је у команду приспео извештај кмета Ђорђа Герића из Пећи да су српске трупе ушле у Краљево, а да је Коста Пећанац болестан остао у Пећи. Под својом командом имао је до 1000 комита и „до сада је заузео Пећ, Плав, Гусиње, Берање, Андријевицу, Рожај, Подгорицу и Никшић”.³

По сигурном извештају Друге армије, поручник Коста Пећанац је први ушао у Пећ и потом је „расчистио”, односно протерао непријатељску војску до Новог Пазара и Рашке. При том је заробио преко 1500 окупаторских војника и задобио „много плена”.⁴ У извештају се одаје признање војводи Пећанцу, вођи устаника да је „учинио (...) колосалне услуге око ослобођења ових крајева, као и око тога да ради заједно са Црногорцима око уклањања непријатеља, због тога заслужује свако признање и награду”.⁵

Коста Пећанац је о уласку у манастир Високи Дечани 12. октобра 1918. године обавестио Врховну команду српске војске 21. октобра: „...Пошто је у манастиру Високим Дечанима била још једна мала аустри(ј)ска посада, упутио сам једно одељење те је од непријатеља заузела ту нашу велику светињу, која је на тај начин осигурана од евентуалног обесвећења. Сутра дан 13. октобра примио сам кључеве манастирске из руку аустри(ј)ског поручника Карла, коме су их Аустријанци били поверили. Високи Дечани нису отворани нити је у њима служена служба за сво време нашега трогодишњег робовања. Све драгоцености и реликвије манастира непријатељ је из манастира опљачкао још за време окупације 1915. године. Ово гнусно дело извршио је поручник Рудолф Халачки на најварварскији начин (...) Прилажем фотографију о предаји кључева манастира Високи Дечани.”⁶

Пећанац је исти извештај упутио дан касније, 22. октобра, и министру војном. Обавестио је да је при заузећу Пећи добио „неко мало запаљење,

1 Петар Опачић: *Солунска офанзива 1918. године*, Београд 1980, 336, 378

2 *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца 1914–1918*, Београд 1937, 173

3 Исто, 175

4 Исто, 215

5 Исто, 291

6 Исто, 336

од чега сам и раније патио, па и данас не напуштам постељу, али наређења примам и издајем редовно”.⁷

О ослобођењу Пећи и манастира Високи Дечани Коста Пећанац писао је и цивилним властима, односно министру иностраних дела, молећи га да поради да се све опљачкане ствари из ризнице, било од стране аустро-угарских окупационих власти или руских калуђера, пронађу и врате манастиру. Овај извештај обављујемо у целини, са незнатним исправкама.

Централни комитетски одред⁸

војводе Пећанца

Бр. 119

Господину Министру иностраних Дела Стојану Процићу

Господине председниче срећа ме војничка послужила је сам 20. IX ове год(ине)⁹ ослободио моје рођено место од непријатеља Пећ и нашу највећу светињу манастир Дечане, њом приликом предаји су ми кључеви од манастира Дечана, који је био зајечаћен, јер није у истоме вршену служба од ројства. Образовао сам комисију која је манастир отворила и пописала сву стварину и ствари што је тада било у манастиру.

У њој ризницу – музеј где се стварина налазила, нису нађене све стваринске ствари које су ту раније биле. По сазнању грађана, ту је стварину опљачкао Аустријски поручник Алачко¹⁰, кога је аустријска власт још за њено време дала под суд, за ово ми је посведочио и аустријски поручник Крач¹¹ кога сам заробио и који ми је предао кључеве од Дечана. О овоме сам известио и нашу Врховну Команду чим сам освојио Пећ.

Сада мо(ј)им доласком у Београду 17. овог м(есе)ца нађо овди у Београду Руског Калуђера који је раније био у Дечане, уишао сам га за повеле као и за многе друге ствари које сам раније знао да се налазе у њом манастиру, он ми је одговорио да су поједине ствари као и повеле склоњене на сигурна места и да ће то све наћи.

Мишљења сам да је Руске калуђере не треба пустићи да иду више у Дечане, а треба наћи начина да нам предају ту нашу драгоценост.

7 Исто,

8 Архив Србије, Министарство иностраних дела, досије III, фасцикла X

9 Војвода Коста Пећанац је ослободио Пећ 12. октобра 1918. године. Остаје нејасно зашто је написао 20. септембар. Чак и да је датум по старом календару, поново се не поклапа са стварним датумом ослобођења града.

10 Рудолф Халачки, поручник

11 У извештају Врховној команди пише поручник Карл

Моли се Господин Председник да ово реши да се све одузеће ствари из манастира Дечана добаве, ка(к)о од аустријског официра Аличка иако и од руског калуђера.

*21/XII./1/918. г.
Београд*

*Командант усташких јурија
Усташ(ки) војвода
Коста Пећанац*

РЕЗИМЕ

Извештај војводе Косте Пећанца о пљачкању ризнице манастира Високи Дечани код Пећи за време Првог светског рата. Овај извештај цивилној власти употребљен је са извештајима министру војном и српској Врховној команди.

SUMMARY

The report of the duke Kosta Pećanac about the plundering of the treasury in the monastery Visoki Dečani near Peć during the First World War. This report to the civilian authorities was compared with the reports to the Minister of army and to Serbian Supreme command.